

ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ И СОЦИАЛНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИТЕ ФАКТОРИ
ЗА РАЗВИТИЕ НА ТАЛАНТИ В УЧИЛИЩНА СРЕДА – АНАЛИЗ
НА АНКЕТНО ПРОУЧВАНЕ
Йонко Христов*, Тая Мишева**

EDUCATIONAL AND SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS FOR TALENT
DEVELOPMENT IN THE SCHOOL ENVIRONMENT – ANALYSIS OF SURVEY
Yonko Hristov, Tanya Misheva

Abstract: *The article examines some educational and socio-pedagogical factors for finding supporting and developing gifted and talented students on the basis of a comparative analysis prepared after a survey in two schools in Veliko Tarnovo. The research raises questions related to the need for in-depth socio-pedagogical work, special educational design additional pedagogical qualification and educational resources for gifted children in the Bulgarian school.*

Keywords: *gifted and talented children, socialization, social pedagogue, individual development, volunteering, social educator*

ВЪВЕДЕНИЕ

Новите обучителни реалности представят на преден план съвременни образователни стандарти за реализиране потребностите на училищните институции за приобщаващо образование. Законът за предучилищното и училищното образование в България, влязъл в сила на 01.06.2016 г., и Наредбата за приобщаващо образование легитимират два типа личностна подкрепа на учениците: обща и допълнителна. Съгласно чл. 176 на ЗПУО „На децата и учениците в системата на предучилищното и училищното образование се осигурява подходяща физическа, психологическа и социална среда за развиване на способностите и уменията им“ (Закон 2020: чл.176.(1)). Тази подкрепа се осъществява в училищата от интердисциплинарни екипи, които включват педагози, психолози, логопеди, социални работници, ресурсни учители, педагогически съветници, ментори. Това дава възможност да бъде подкрепено индивидуалното развитие на всяко дете и ученик в зависимост от неговите уникални социални и образователни потребности, възможности и интереси.

* **Йонко Христов** – докторант по Теория на възпитанието и дидактика (Социална педагогика) в катедра „Педагогика“, Педагогически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България, e-mail: yonko_hristov@yahoo.com

** **Тая Мишева** – докторант по Теория на възпитанието и дидактика, катедра „Педагогика“, Педагогически факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, България, e-mail: tanya70vt@gmail.com

Раздел втори на *Наредбата за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби*, в сила от 2004 г. (изм., бр. 30 от 31.03.2020 г., в сила от 31.03.2020 г.), определя конкретни мерки (Наредба 2020). Тези мерки обаче са само финансови и се прилагат на основата на доказани успехи от конкурси, олимпиади, спортни състезания. Проучванията сочат, че **откриването, развитието и изявата** на талантливите ученици все още е проблем: „Остава нерешен въпросът за ранното идентифициране на даровитите, подкрепата на семействата им и специалното им обучение за пълната реализация на техните възможности. Съвременната образователна политика покрива нуждите на учениците, представящи се на средно ниво, без да отчита потребността на даровитите от разширяване и обогатяване на учебния материал, клубове по интереси, практически занимания и извънкласни дейности“ (Тодорова 2011). Развитието на даровитите ученици е приоритет предимно на родители и неправителствени организации, а училището е по-скоро подкрепяща, но не и водеща институция в тази посока. „Въпрос на индивидуална училищна политика и системна подкрепа от страна на семейството е развитието на таланта в днешно време“ (Алипиева 2013).

Оказва се, че психологията не е достигнала до устойчиви и еднозначно интерпретирани резултати в изследването на дарбата и таланта, а и много често в текстовете се заявява, че този проблем е обект на психологията на творчеството. В учебното пособие на Лукашевич и Пронина проблемът се извежда по линията на три понятия: *способности* („такива индивидуално-психологически особености на личността, които са необходимо условие за висококачествено изпълнение на конкретен вид дейност“) – *надареност* (природните предпоставки за формирането на способности) – *талант* (благоприятно съчетание и взаимодействие на способностите за творческо изпълнение на дадена дейност) (Лукашевич, Пронина 1999). В контекста и за нуждите на конкретното изследване дарбата ще се разглежда като природна предразположеност към някакъв тип творческа дейност от сферата на изкуството или науката, например: музикалност, вродено умение за рисуване (често извикващо реакцията „има ръка“), налична предразположеност към математически или хуманитарен тип мислене и др. Талантът ще се разбира като комплекс от предпоставки и качества: дарба плюс воля за развитието ѝ до изграждането на необходимите способности, характер за отстояването ѝ в общността и за социализирането на съответните постижения в по-широк мащаб. Много често е налице надареност, която без останалите качества не е или не се реализира като талант.

Следователно развитието на таланта предполага **два типа въздействие**: *обучително*, за да се изградят съответни на дарбата способности, и *социално-педагогическо*, за да се създадат онези качества за успешна социализация, без които не могат да станат активни и видими творческите постижения на таланта. Именно поради това статията разглежда тези два аспекта – *обучителния и социално-педагогическия*.

Мотивът за написване на съвместната научна статия е да се открият конкретни фактори за откриване, развитие и насърчаване на талантливите ученици, като се потърси **връзката между образователния дизайн и социално-педагогическата среда** чрез сравнение на две училища с различни акценти върху институционалните им приоритети – Частно основно училище „Димитър Екимов“, село Русаля общ. Велико Търново и Основно училище „Димитър Благоев“, град Велико Търново.

Един от въпросите, на който проучването търси отговор, е какъв образователен дизайн е подходящ за идентифициране и подкрепа на надарени и талантливи ученици. В научните си публикации редица автори дават своите определения за дизайн на обучението като планиране, анализиране, технология, философия на обучението, сбор от научни принципи с крайна цел подпомагане и подобряване ефективността на ученето. „Дизайнът на обучението може да се дефинира като научно базирана технология за решаване на проблеми, свързани с проектирането на обучение, което да доведе до създаването на обучаваща среда, подпомагаща учене, ориентирано към предварително зададена дидактическа цел“ (Михова 2003: 20). М. Михова пояснява: „Дизайнът на обучението е същността на обучаващата технология, но се изследва като самостоятелно научно направление. То става актуално в средата на ХХ век, когато психолози и педагози насочват

изследователските си търсения към нови и ефективни средства за планиране и организиране на процеса на обучение“ (Михова 2003: 17). От цитираната публикация се разбира, че към началото на новото столетие проблемът за дизайна на обучението е нов за българската дидактическа наука. Авторката обаче изтъква ролята на две значими публикации от 2002 г.: „Първата е на Г. Бижков, който определя дизайна на обучението (ID) като нов етап в развитието на образователните технологии, а втората е монографията на Р. Пейчева „Дизайн на университетски курс“, направила сполучлив опит за теоретично представяне и практическа интерпретация на дизайна във висшето образование“ (Михова 2003: 17).

Образователният дизайн днес има особено значение поради факта, че съгласува функциите на съвременните технологии с образователните нужди на обучаемите. В изследванията си Тужаров уточнява, че произходът на термина **образователен дизайн** се свързва от една страна с **Instruction** – ред мероприятия, подпомагащи обучението, и с **Design** – „общ термин, обозначаващ всеки „образец на творчество“ или план на действия, осъществявани с определена цел. За да се получи уникален продукт от процеса на дизайна, се използват знания, наблюдение и творчески способности.“ Според проучванията на Тужаров, аналогичен е терминът „педагогически дизайн“, който е свързан с планирането на образователни дейности за постигане на конкретни, предварително очертани резултати от обучението. Целта на педагогическия дизайн е „планиране и създаване на ситуации, които разширяват възможностите за обучение на отделни учащи се“ (Тужаров 2009).

Образователните експерти, които разработват технологията на педагогическия дизайн, препоръчват най-напред да се разберат нуждите на учениците и да се дефинират учебни цели, след което знанията и информацията да се предадат възможно най-бързо, точно и ефективно. „Това изисква систематична и добре изградена работа не на един човек, а добре подбран екип от преподаватели. Обучителният дизайн (ID) е сравнително нова концепция в съвременната образователна система. Необходимостта от качествени знания непрекъснато нараства, докато традиционните инструменти са подходящи за сравнително прости, линейни методи за обучение“ (Что такое педагогический дизайн? 2020).

Друга основна цел на настоящата разработка е да се установи необходимостта от социалнопедагогическа подкрепа в училищна среда. „В действителност се оказва, че назначаването на специалист/и с подпомагачи функции няма задължителен характер и зависи единствено от волята на училищното ръководство. Това обстоятелство създава предпоставки за неравнопоставеност на децата в нужда във връзка с техните потребности от специализирани подкрепа в процеса на обучение и възпитание. Защото, независимо от финансовите възможности на училището, от това дали е в големия град или в малкото населено място, дали е елитно или не толкова популярно, навсякъде има ученици, нуждаещи се от квалифицираната професионална социалнопедагогическа помощ и подкрепа“ (Здравкова 2015: 2). Основни форми на социалната обвързаност в ученическата възраст, чрез които се изразява социалната адаптация, са семейната, приятелската и училищната среда, от които с най-голямо значение е училищната. „Приоритетна е съпричастността на училището като социална институция за изграждане на личността на детето, за неговата образованост и осъществяване“ (Кузманова-Карталова 2006: 142).

По отношение на ученици в риск в настоящото проучване се търсят отговори на следните въпроси:

1. Неблагоприятни фактори в ранното детство довели ли са до невъзможността да се изяви при учениците дарба в дадена област?
2. Педагозите склонни ли са да пренебрегват или да не забелязват дарби при ученици с нисък социален статус?
3. Каква трябва да бъде подкрепата за такива даровити ученици?

МЕТОДОЛОГИЯ

Предмет на проучването са нагласите на педагогическия персонал за откриване, идентифициране и развитие на талантливи ученици от начален и прогимназиален етап в ЧОУ „Димитър

Екимов“, село Русаля община Велико Търново и ОУ „Димитър Благоев“, Велико Търново и отражението на връзката социален произход – училищна среда в този процес.

Задачи:

1. Да се установи готовността на педагогическия персонал за идентифициране и развиване на талантите у учениците.
2. Да се проучи връзка между социалния статус и изявяването на надареността у учениците.
3. Да се проучи има ли подходяща среда в училищата за развитие на социални умения у даровитите ученици.
4. Да се изследват формите и методите за обща подкрепа и стимулиране на социалната активност, прилагани в училищата.

Контингент на изследване са лица от педагогическия персонал (учители, психолози, ментори, ресурсни учители, логопеди, възпитатели, педагогически съветници, директори и заместник директори) на две основни училища от област Велико Търново. В анкетното проучване участват 52,6% от педагогическия персонал в ОУ „Димитър Благоев“ и 66,7% от персонала в ЧОУ „Димитър Екимов“. Изследването е проведено в края на първия учебен срок на учебната 2020/2021 година.

Профил на Частно основно училище „Димитър Екимов“, с. Русаля, Община Велико Търново, Област Велико Търново. Предоставя възможност на талантиливи и даровити деца в риск да получават безплатно качествено образование и възпитание. Развива и усъвършенства природния потенциал на учениците, като осигурява индивидуален подход на работа, професионална грижа, отличната база и среда, изпълнена с уют, спокойствие и любов (Частно основно училище „Димитър Екимов“ 2020). Учениците са на целогодишен пансион и се работи по задължителна общообразователна програма, като се акцентира на изкуствата – рисуване, танци, музика и театър. Към настоящия момент в училището се обучават 27 ученици от първи до седми клас и три деца в предучилищна група. Екипът се състои от дванадесет учители (двама от тях са и ментори), осем ментори, четирима експерти – психолог, управители и организатор събития.

Профил на Основно училище „Димитър Благоев“, Велико Търново. В него се обучават 351 ученици от първи до седми клас, работят 38 педагози, включително училищен психолог, ресурсен учител, логопед. В общообразователното училище се предлага и целодневна организация на обучение, в която са сформирани 6 полуинтернатни групи; гражданско и екологично образование, туризъм, чужди езици, интерактивност и иновативност в обучението и подкрепа за равен достъп и личностно развитие на учениците. Училището се намира в централната част на Велико Търново. ОУ „Димитър Благоев“ е територия, в която заедно творят учители, ученици и родители (Основно училище „Димитър Благоев“ 2020).

За постигане на целите се използват следните методи на изследване:

– **Анкетно проучване** – насочено към педагогическите специалисти от двете училища. Въпросникът се състои от 23 въпроса, 18 – от затворен и 5 от отворен тип, в които е дадена възможност за свободни отговори. Във всеки от затворените въпроси също е зададена опция „друго“, където анкетираните могат да изразят позиция, различна от посочените възможности. Анкетното проучване е проведено онлайн в края на първия учебен срок на учебната 2020/2021 г.

– **Сравнителен анализ** – чрез него се дава приоритет на индикаторите, които позволяват сравнение между две различни по цел и задачи училища. Формулировката на съответния въпрос от анкетата, който е обект на анализ в изложението по-долу, е изписан под съответната диаграма, представяща количествените резултати от отговорите.

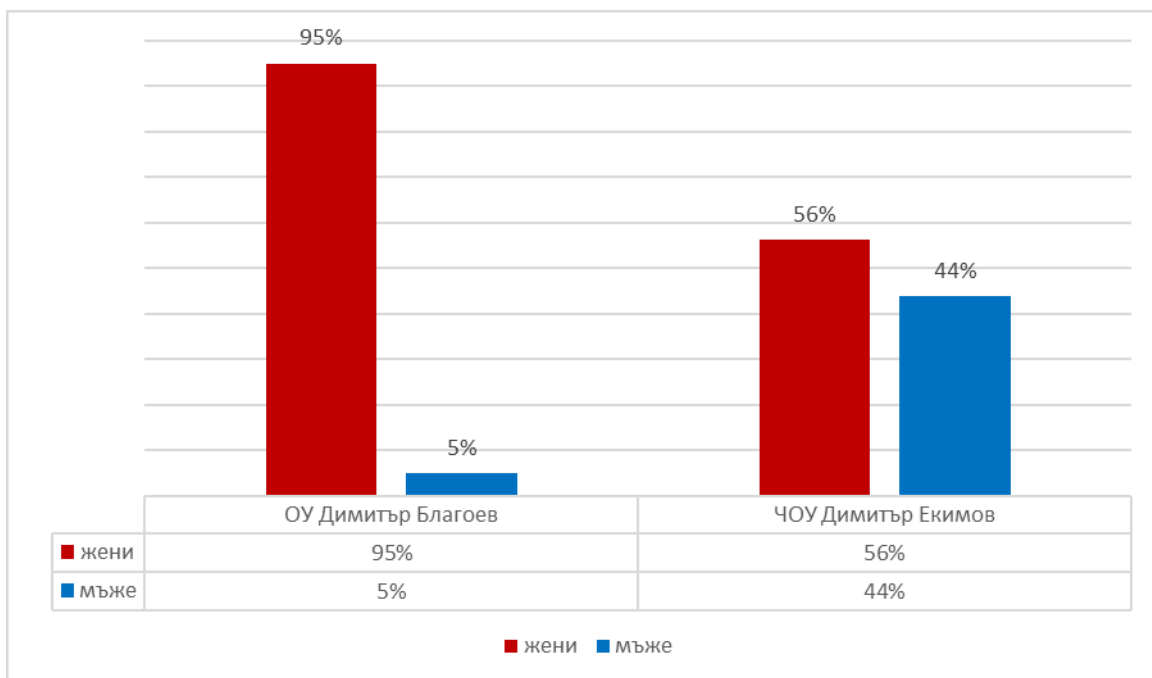
– **Методи за количествена обработка на данните от анкетата.**

– Като допълнителен метод се използва **наблюдението**, което подпомага авторите в тълкуването на анкетата.

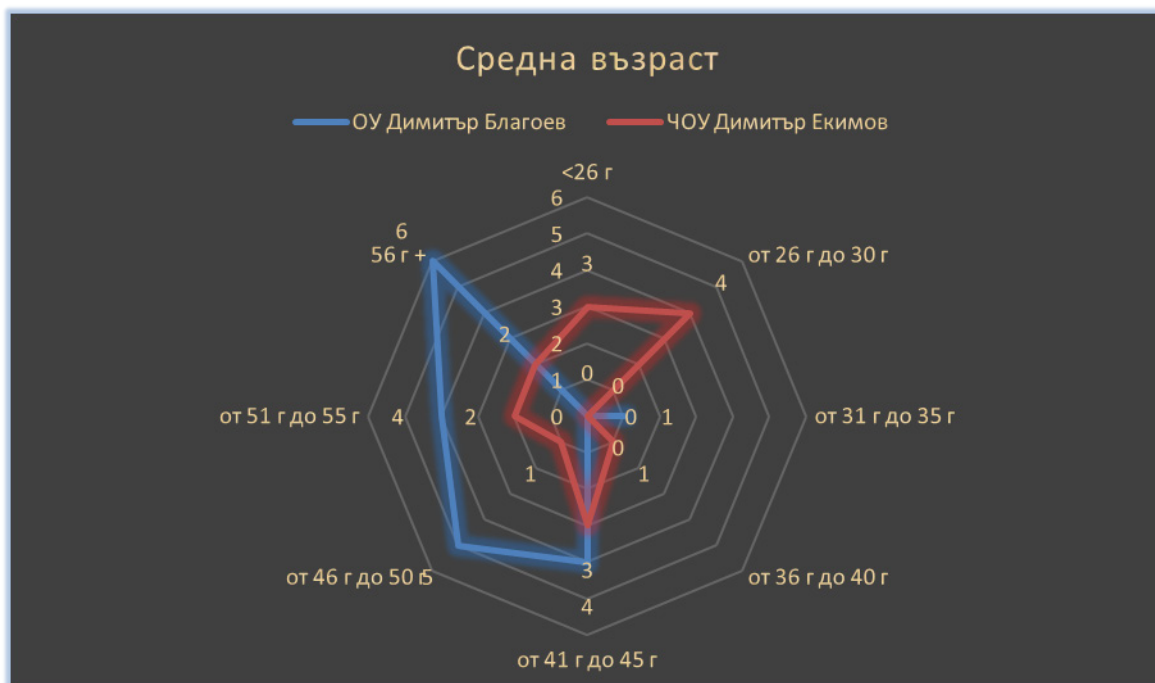
РЕЗУЛТАТИ

Демографската характеристика по критериите пол, възраст, педагогически стаж и образование показва следното: съотношението между мъжете и жените педагози, участвали в анкетното

проучване. (фиг. 1). Средната възраст на педагозите в сравняваните училища също се различава, като в ОУ „Димитър Благоев“ е чувствително по-висока (фиг. 2), което дава отражение и на различията в педагогическия стаж (фиг. 3).

Фигура 1. Жени/мъже

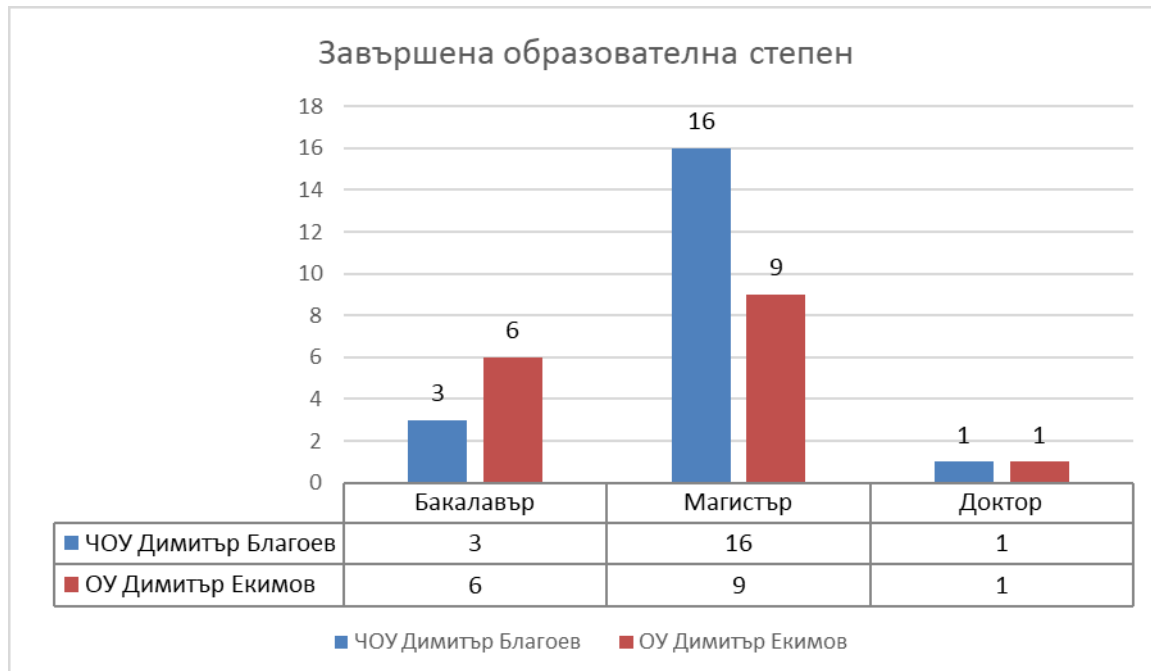

Фигура 2. Средна възраст на педагогическия персонал

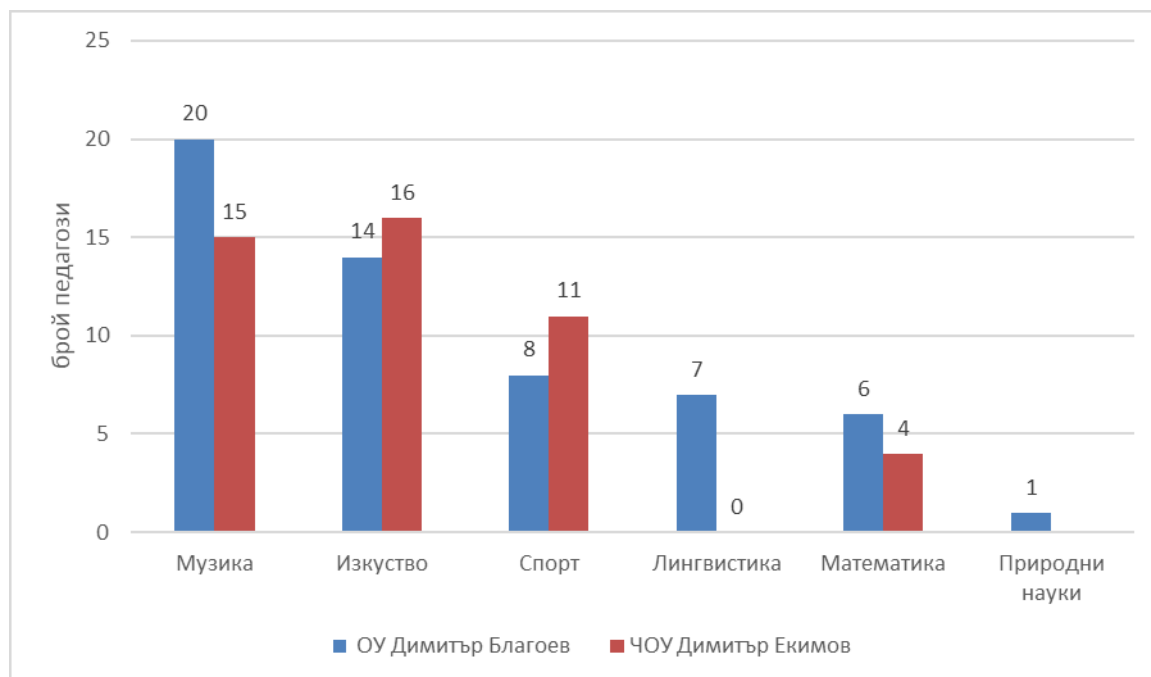
Фигура 3. Педагогически стаж

Проучването показва още, че педагогическите специалисти и в двете училища са предимно с магистърска степен на образование, което е гаранция за тяхната висока квалификация и предполага наличието на компетентностите, които са обект на внимание в анкетата (фиг. 4).

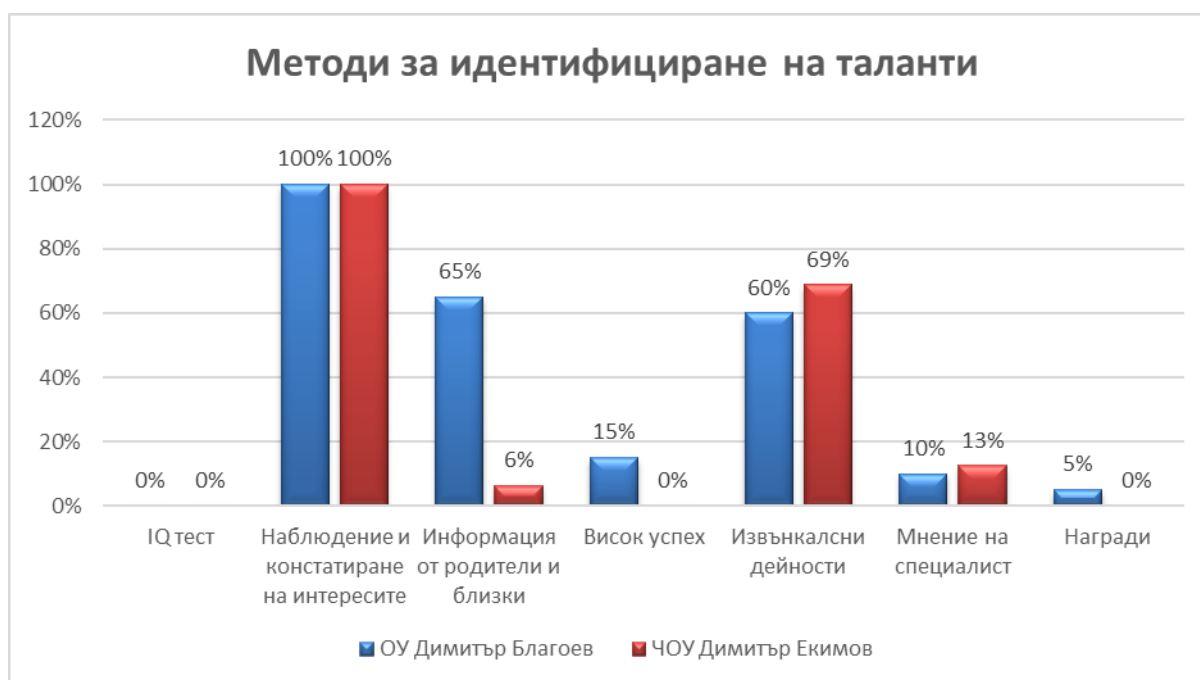
Фигура 4. Образователно квалификационна степен

Музиката и изобразителното изкуство са областите на надареност, които анкетираните забелязват най-често у своите ученици. Лингвистиката и природните науки въобще не фигурират в отговорите на педагозите в ЧОУ „Димитър Екимов“ (фиг. 5).

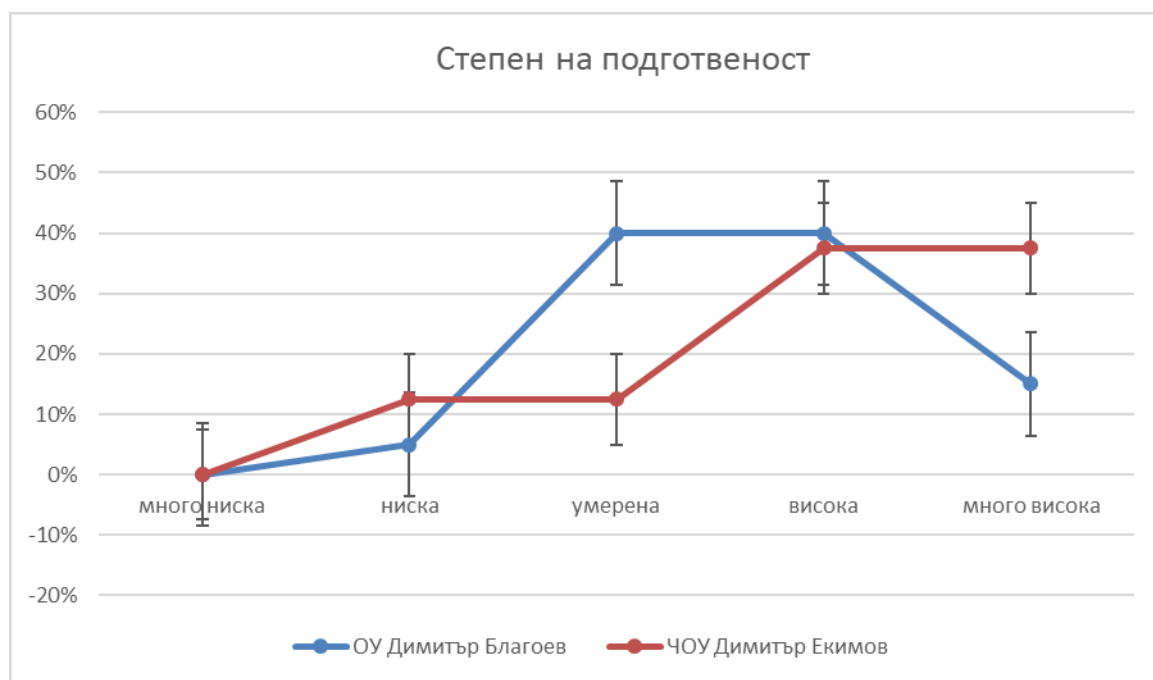
Фигура 5. В кои области срещате надареност и талант у децата, обучавани във Вашето училище?

Относно методите за идентифициране на талантите всички анкетирани педагози от двете училища посочват метода на наблюдението, чрез който констатират интерес към определена предметна област. Голяма част от педагозите (69% в ЧОУ „Димитър Екимов“ в с. Русаля, 60% в ОУ „Димитър Благоев“, Велико Търново) споделят, че откриват талантливите ученици и чрез проведените извънкласни дейности (фиг. 6.).

Фигура 6. Как идентифицирате (откривате) надарените и талантливите деца?

Според самооценката на анкетираните степента на подготвеност за откриване и развиване на надарените и талантливите ученици е висока (фиг. 7.).

Фигура 7. В каква степен сте подготвен/а да откривате и развивате таланта на децата във Вашето училище?

Таблица 1 обобщава отговорите по следните два въпроса от анкетата: „Какви според Вас са основните признаци/характеристики на талантливите деца от семействата с висок икономически и материален статус?“; „Какви според Вас са основните признаци/характеристики на талантливите деца от семействата с нисък икономически и материален статус?“. В предложените изборни отговори (вж. първата колона от таблица 1) са включени само „обща способност“, които могат да са симптом на дарба или пък продукт на активно развивана дарба. Не е възможно предложенията за изборен отговор да обхванат всички конкретни проявления на различните по тип дарби и/или таланти. В този смисъл изборните отговори могат да интерпретират само качества/характеристики, зависими в най-голяма степен от социалните фактори, които биха могли да ги занижат или развият в ранното детство (доколкото семейната среда е силен стимул за поощряване на наблюдателността, концентрацията, фантазията, оригиналното мислене и за формиране на интереси).

Начинът на поднасяне на въпросите и типа на предложените изборни отговори обаче е *силна провокация към анкетираните*: очаква се те да проявят инициатива и активно да оползотворят графата „Друго“. Допуска се, че ако педагозите действително имат опит в констатирането на определени дарби, те сами биха посочили *специфичните* качества/характеристики, чрез които забелязват талантливите ученици в конкретна област на изкуството или науката. Тогава би могла да се потвърди или опровергае *хипотезата*, че *независимо от семейния статус* учениците ще притежават сходни характеристики в областта на изкуствата, но при тези с *нисък статус* дарбите в областта на науките ще са по-трудно разпознаваеми или по-специфично проявени, доколкото за научните сфери се изисква и определено ниво на знания и общо развитие.

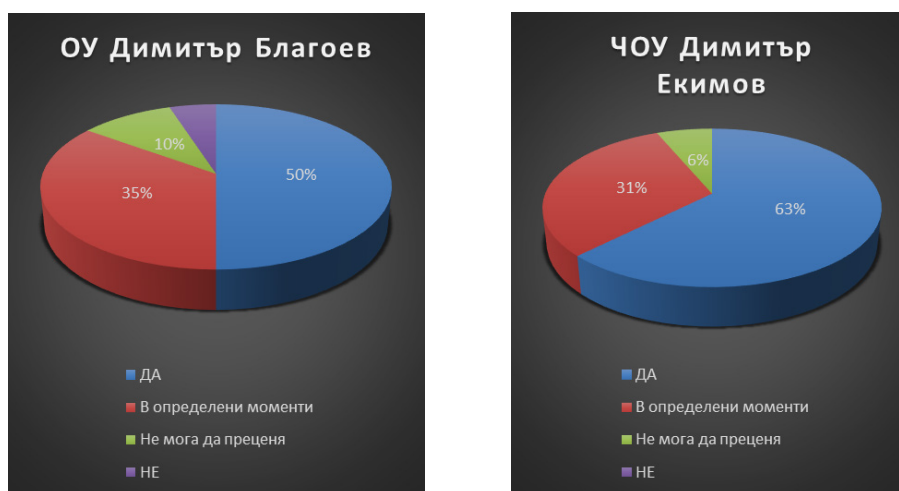
Както се вижда от таблица 1, въпросите не са отключили подобен тип реакция у анкетираните. В този смисъл резултатът не удовлетворява предварителното очакване за сравнение и анализ по *допълнително предложени от самите педагози критерии*. Но, от друга страна, резултатът поставя нови въпроси: „будна“ ли е в достатъчна степен педагогическата активност по отношение на даровитите и талантливите ученици, отговаря ли реално тя на високата самооценка (вж. по-горе коментарите към фиг. 7) и гарантирана ли е от високия образователен ценз (вж. данните към

фиг. 4)? Достатъчно развит ли е в българското училище педагогическият усет към дарованията и съответно към социалните предпоставки за тяхното стимулиране? На този етап чрез резултатите, показани в таблица 1, анкетата спомага за тематизирането на тези проблеми, отговорът на които може да се потърси в следващи проучвания.

Таблица 1. Основни признаци/характеристики на талантливите ученици

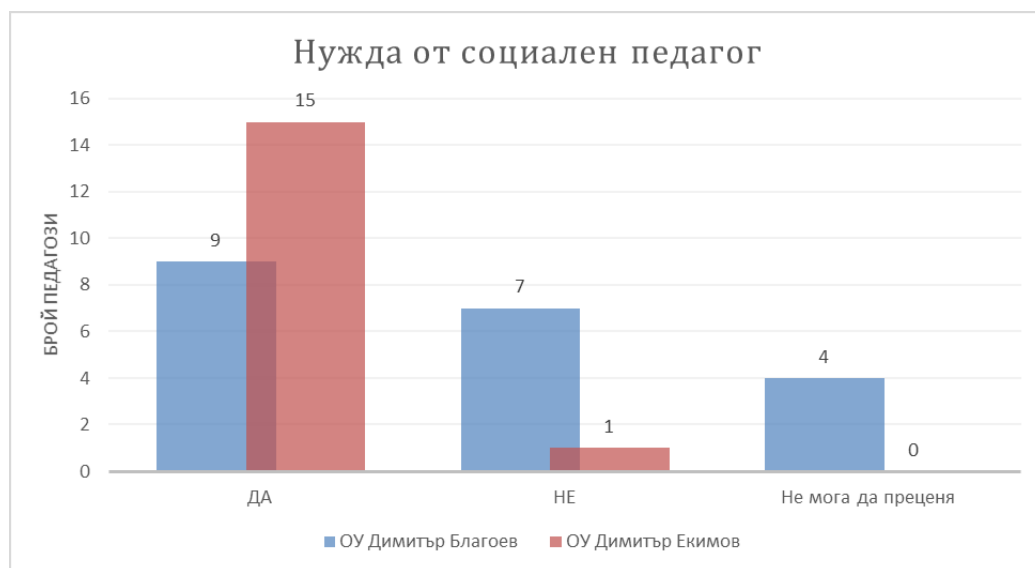
Признаци/ характеристики на талантливите ученици:	Статус:		С висок	
	С нисък	С висок	С нисък	С висок
Училище:	ОУ Димитър Благовев	ЧОУ Димитър Екимов	ОУ Димитър Благовев	ЧОУ Димитър Екимов
Голяма наблюдателност; любопитство; услужлива памет; висока концентрация на вниманието	60%	25%	55%	50%
Трайни интереси	40%	6,3%	45%	31,3%
Умения за анализ и решаване на проблемни ситуации	15%	31,3%	15%	18,8%
Добре развити умения за абстракция, обобщение, анализ и синтез	10%	12,5%	30%	37,5%
Бързо и адекватно разпознаване на връзки между предметите и явленията в действителността	10%	31,3%	40%	12,5%
Интензивност и гъвкавост на мисленето	20%	31,3%	25%	50%
Развито и оригинално мислене	50%	37,5%	55%	56,3%
Отлични способности за вземане на решения	10%	0%	15%	12,5%
Учи се бързо без много наставления и тренировки	55%	18,8%	40%	18,8%
Притежава богато и живо въображение	55%	68,8%	35%	43,8%

Според обобщените резултати от анкетата надарени и талантливи ученици има, но данните сочат сериозна необходимост от социално-педагогическа подкрепа, за да ги развият успешно (фиг. 8).

Фигура 8. Има ли нужда от социално-педагогическа подкрепа на надарените и талантливите деца?

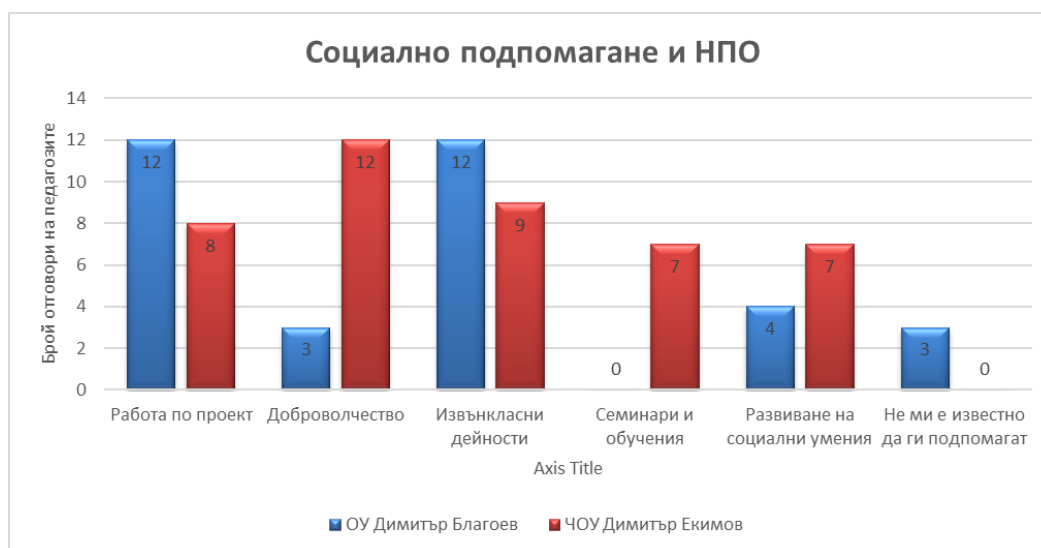
Нужно е да се уговори фактът, че и в двете училища към момента няма назначен социален педагог. Това обуславя и въпроса, свързан с необходимостта от такъв специалист. Отговорите на анкетирания педагогически състав от двете училища (фиг. 9) показват категорично нуждата от социален педагог. По-силно тази тенденция е изразена при учителите от ЧОУ „Димитър Екимов“.

Фигура 9. Смятате ли, че е необходимо с надарените и талантливите деца да работи социален педагог, за да ги насочва/подпомага в личностното им развитие? Ако да, защо?

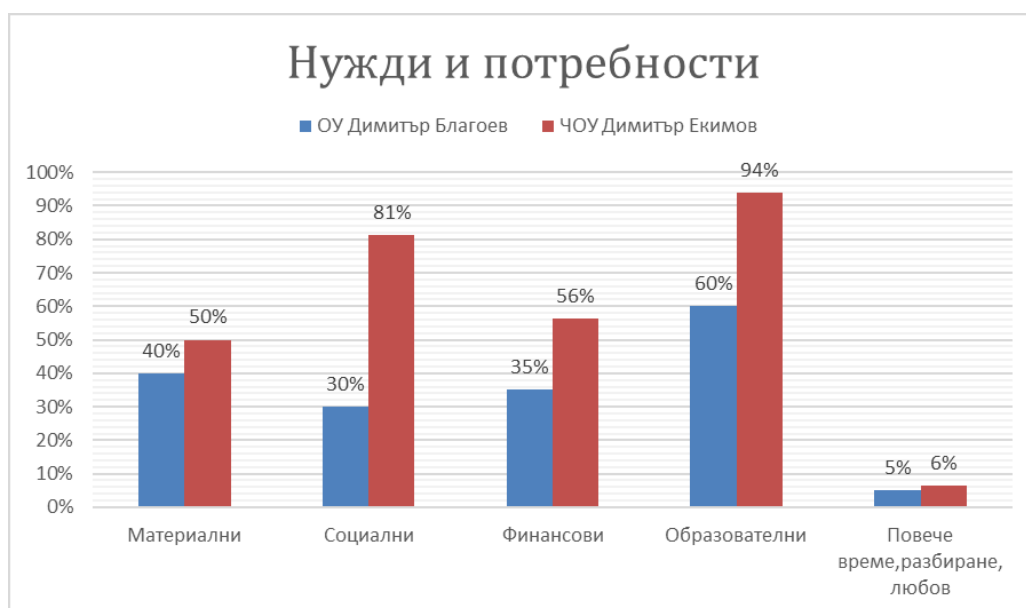
Тъй като въпросът за необходимостта от социален педагог е открит, в диаграмата са отразени мненията, които подлежат на количествена обработка. В свободен текст анкетираният педагогически състав споделя впечатлението, че по отношение на някои от надарените деца се наблюдава неприемане, дори отхвърляне от съучениците им, което води до вглъбяване в себе си, преустановяване на типичните за връстниците им контакти, дори противопоставяне, отдалечаване и отчуждаване. Отбелязва се също, че понякога тези ученици не са „притегателен пример за останалите“ и не са предпочитани за приятели. Ето и продължението на този отговор: „Затова както учители, родители, така и социален педагог (педагогически съветник, психолог – ако има такива в училищата) следва да намерят постоянна територия за работа с тези ученици. Необходимо е да се усъвършенстват социалните им умения с цел промяна в отношението на останалите към тях чрез въвличане в конкретни дейности за благо на всички.“ Сред убедителните примери, че с надарените и талантливите деца трябва да работи социален педагог, е обстоятелството, че ако те не се стимулират, са склонни да проявяват признаци на асоциално поведение. Интересен аргумент за нуждата от социален педагог е и наблюдението на някои от анкетиранията от ОУ „Димитър Благоев“, че учителите обръщат внимание повече на изоставащите ученици. Ето защо социалният педагог би изпълнил силната роля на осъзнат и значим за детето възрастен, който да подкрепя и насърчава формирането и развитието на неговите дарби и тяхната социална реализация.

От формите на социално подпомагане анкетиранията в ЧОУ „Димитър Екимов“ поставят на първо място доброволчеството като начин за подпомагане на надарените и талантливите ученици, а педагозите на великотърновското училище са на мнение, че социалните институции и НПО дават подкрепата си чрез работа по проект и извънкласни дейности (фиг. 10). Това показва различно отношение и подход на педагогическите специалисти от двете сравнявани училища по отношение ролята на социалните институции за развитието на надарените и талантливите ученици.

Фигура 10. Как социалните институции и НПО подпомагат надарените и талантливите деца във Вашето училище?

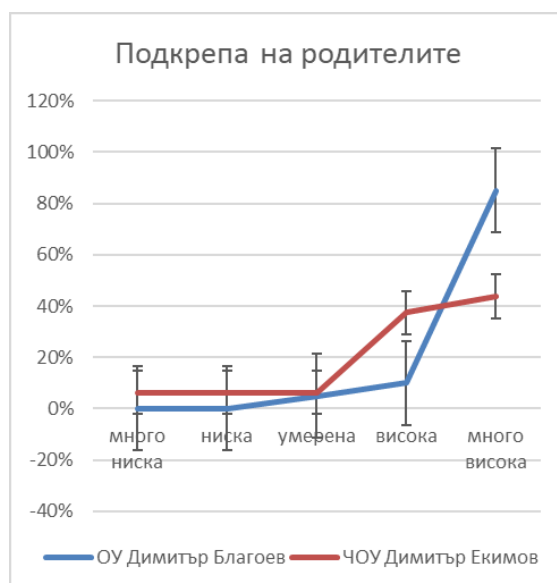
Сред различните потребности на надарените и талантливите ученици анкетиранияте от двете училища поставят на първо място образователните и социалните нужди – фиг. 11.

Фигура 11. Какви са нуждите/потребностите на надарените и талантливи деца във Вашето училище?

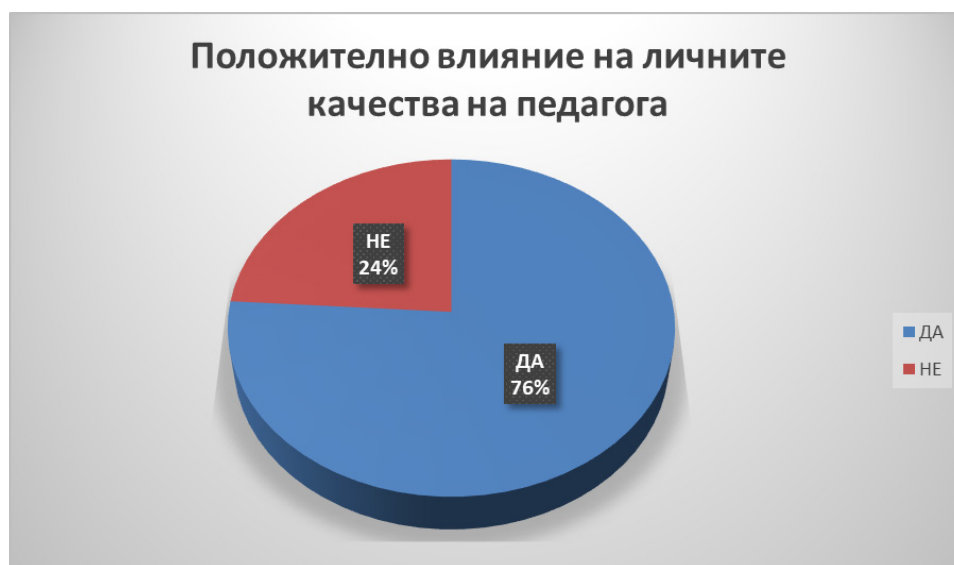
Анкетираният педагогически състав от ОУ „Димитър Благоев“ регистрира 80% отговори „много висока“ за степента, в която подкрепата на родителите е определяща за развитието на таланта у учениците (фиг. 12). Принципно и анкетиранияте от ЧОУ „Димитър Екимов“ изразяват мнението, че ролята на родителите е съществена, като значително по-ниският процент на отговора „много висока“ е обясним: училището обучава деца в риск и самата му специфика не предполага възможността да се разчита в пълна степен на семейна подкрепа. Очевидно е обаче, че училищата със статута на великотърновското имат силно доверие в определящото значение на семейната среда за подкрепа на талантливите деца. Но вероятно именно това доверие лесно добива характер на прехвърлена отговорност от училището към родителите. На този етап въпросът

не може да бъде интерпретиран в по-голяма дълбочина, но той определено поставя сериозния проблем за отношението родители – учители (семейство – училище) като социалнопедагогически фактор, който трябва да бъде сериозно проучен при бъдещо изработването на стратегия за подкрепа на надарени и талантиливи ученици.

Фигура 12. До каква степен подкрепата на родителите е определяща за развитие на таланта у децата?

Учителите в двете училища са единодушни, че „личностните качества на учителя/педагога влияят положително на развитието на детето, независимо от социалното му положение“ (фиг. 13).

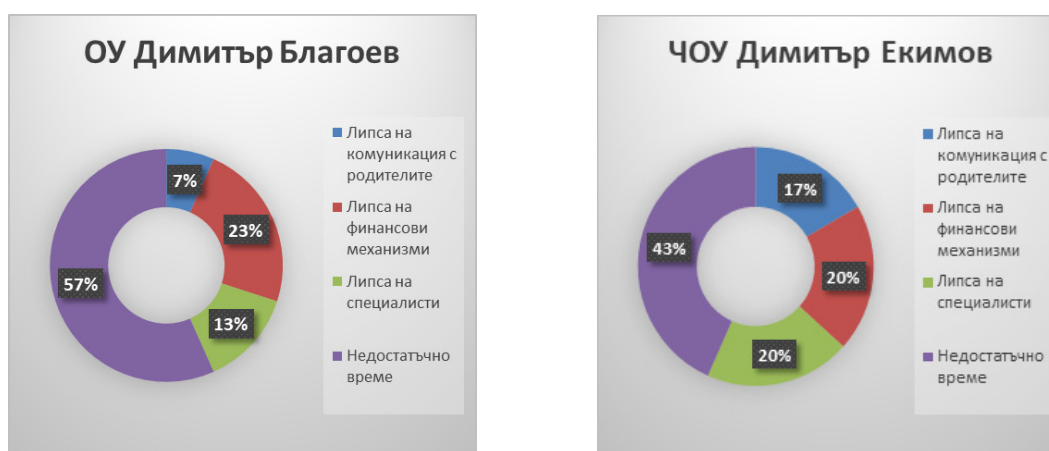

Фигура 13. Може ли личностните характеристики на учителя/педагога да влияят положително на развитието на учениците, независимо от социалното му положение?

В отговорите на отворения въпрос „Създавате ли подкрепяща учебна образователна среда, така че учениците да проявяват талантите си в учебния процес? Ако да, как?“ анкетираните най-често изброяват допълнителни занимания по интереси, предшествващи състезания, конкурси, олимпиади и кастинги. И в учебната дейност педагозите предоставят възможности за изява на учениците си, създават различни ситуации и ролеви игри, методи и форми, провокиращи

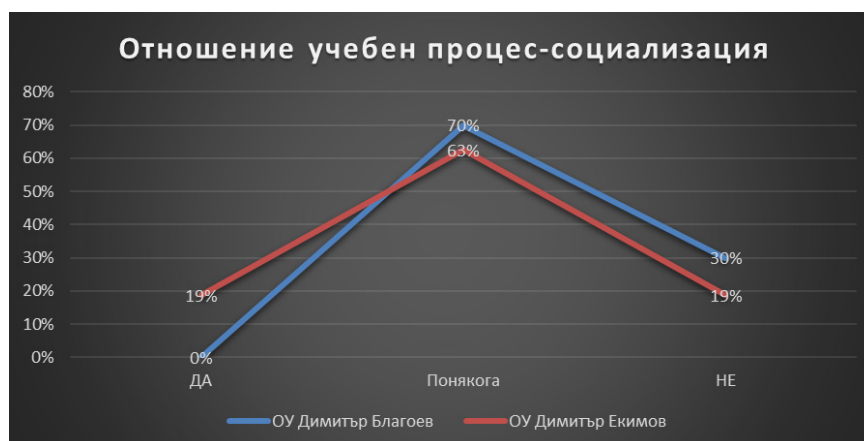
интереса. Заявяват, че стимулират участието в конкурси и състезания, предоставят допълнителни консултации, поставят учениците си пред „реални и предизвикателни проблеми за решаване“, работят за изграждане на умения, които да им помагат в учебния процес (шах, табла, спорт, приготвяне на храна). Част от подкрепящите дейности са срещи с родители и обществени личности, споделяне на постиженията със съучениците и родителите „чрез емоция и доверие“. За да е пълноценна подкрепата, предлагат на своите ученици и сътрудничество, атмосфера на доверие, индивидуален подход, споделяне и съпреживяване на успехите и неуспехите, т. е. насърчават таланта на учениците най-вече чрез социално-педагогическото общуване.

Недостатъчното време за внимание към всеки ученик е най-голямата трудност, посочена от педагозите и от двете училища, по отношение подкрепата на надарените и талантивите ученици (фиг. 14). Педагозите на ЧОУ „Димитър Екимов“ споделят, че учениците идват в училищната общност с много нисък жизнен стандарт, а други много лесно се отказват пред обучителни трудности. Липсата на мотивация да полагат усилия е също често срещан от учителите проблем. Езикова бариера при ученици от различни етнически групи, особено в началните класове, е съществена трудност пред преподавателите.

Фигура 14. Коя е най-голямата трудност, пред която са поставени учителите по отношение подкрепата на надарените и талантивите ученици?

На въпроса за отношението учебно съдържание – социализация и личностно формиране на учениците тенденцията на отговорите и от двете училища е сходна (фиг. 15). Учител от с. Русаля в свободен отговор към „Друго“ изразява становище, че **без социализация и личностно развитие е невъзможно овладяване на учебното съдържание и формиране на компетентности.**

Фигура 15. Смятате ли, че за учителите е по-важно добре овладяването учебно съдържание, отколкото социализацията и личностното формиране на учениците?

Какви форми и методи прилагат педагозите в двете училища е показано в таблица 2, изготвена на базата на свободни отговори.

Таблица 2. Форми и методи за развитие на талантливите ученици

Участие в подходящи извънкласни форми. Допълнителни занимания по избираеми и факултативни учебни дисциплини.
Менторски занимания.
Занимания по интереси: приложни изкуство, предприемачество, екология.
Включване в проектни дейности и занимания по интереси.
Участия в състезания, олимпиади, турнири.
Групови форми. Сформиране на групи, индивидуални задачи към групи деца.
Организиране на изложби и прояви.
Свободно творчество.
Самоинициатива.
Чрез учебни предмети музика, танц и театър.
Включване в учебния процес на доброволци, външни специалисти, експерти в своята професионална област, специалисти в сферата на изкуството, хора, които притежават таланти - рисуване, музика, танц, театър.
Използване на различни видове материали за моделиране, конструиране, изработване на сувенири.
Индивидуални консултации за подкрепа, мотивация и помощ. Наблюдение на интересите на всяко дете. Откриване на всички ресурси в детето, положителни и отрицателни, и използването им изцяло в положителна насока.
Интерактивни методи. Класни и извънкласни: дейности, които осигуряват гъвкавост за надарените ученици и стимулиране на независимото им мислене и решения; създаване на условия за така нар. "самонасочено учене", учене, в което сами определят темповете и целите.
Физическа активност и спорт. Тренировки.
Методиките на Монтесори.
Определяне на високи стандарти; акцент върху чувството им за отговорност.
Нагледният метод - колкото повече виждат, толкова по-лесно усвояват.
Учене чрез преживяване.
Асоциативен облак.
Игри, насочени към развиване логическото мислене на учениците.

Съдържанието на таблица 2 създава очертаванията на един цялостен, достатъчно богат, разнообразен и модерен обучителен дизайн, насочен към конкретната цел – развитие на талантливите ученици. Този ефект обаче е постигнат в таблицата като механичен сбор от множество индивидуални педагогически практики – всеки от анкетираните е заложил в отговора си на определен метод или подход, който е сред иновативните възможности за стимулиране на учебния процес. Сумарно получената картина не функционира реално като планирана целенасочена система, отделните ѝ компоненти се реализират предимно в извънкласни занимания и без яснота под каква форма се подсигурава индивидуален подход и по-интензивен обучителен процес при надарените ученици. Въпреки това събраният чрез анкетното проучване материал, обобщен в таблицата, може да бъде ползотворна изходна база за разработването на цялостен идеен проект за обучителен дизайн на талантливи ученици.

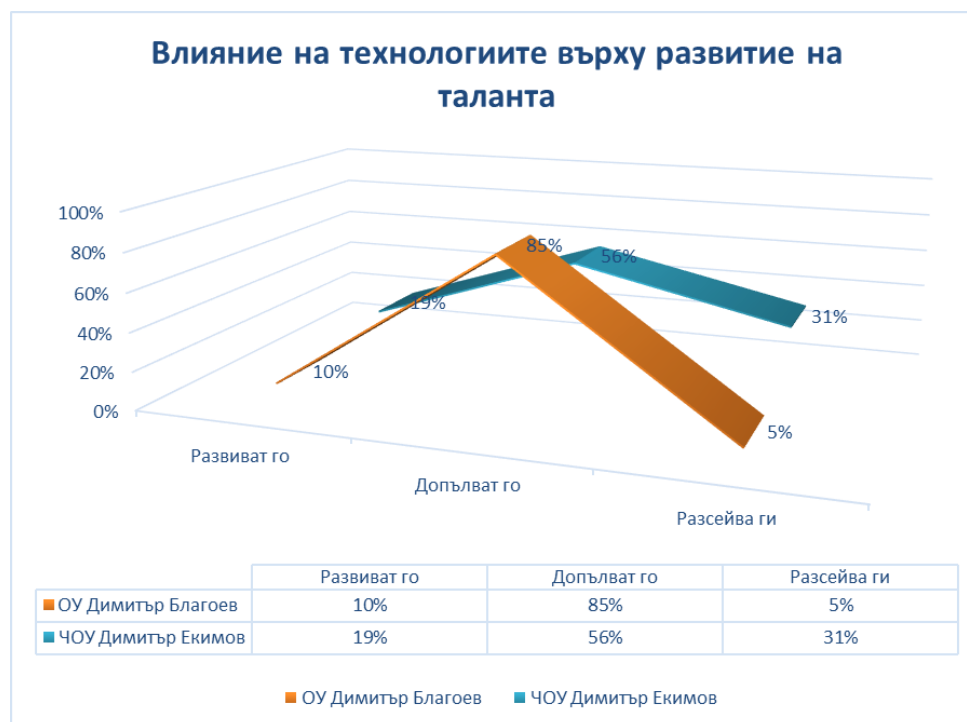
Обобщените резултати от отговорите на педагозите и от двете училища сочат, че Наредбата за приобщаващо образование намира приложение в училището, в което работят (54%), но и про-

центът на анкетираните, които заявяват, че това се случва само в определени случаи, също е висок (фиг. 16).

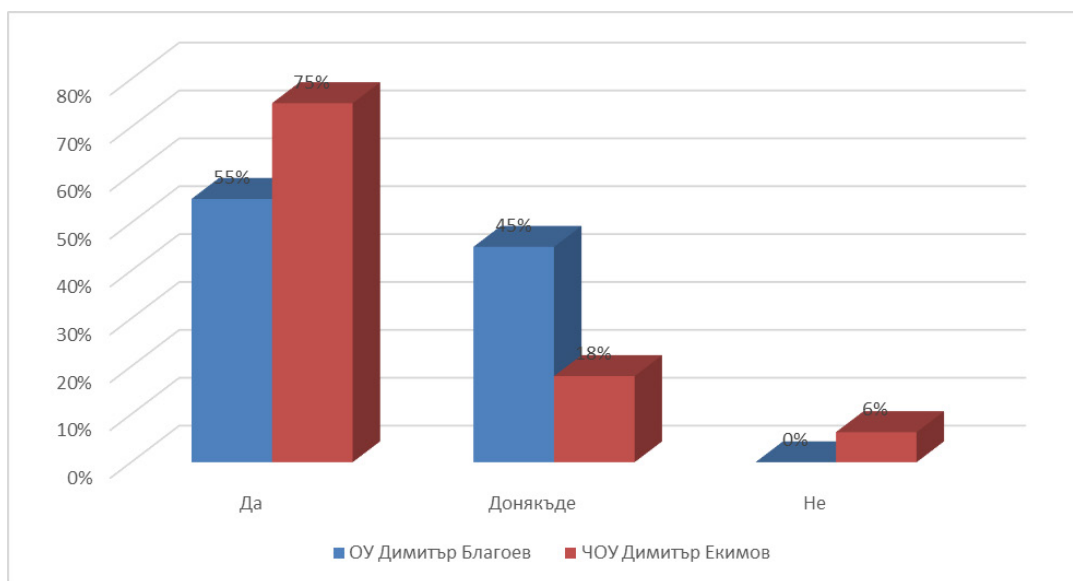
Фигура 16. Наредбата за приобщаващо образование намира ли приложение във вашето училище?

Отговорите, свързани с влиянието на технологиите (фиг.17), отново разкриват сходна тенденция при анкетираните от двете училища с преобладаване на мнението, че технологиите „допълват“ обучението. Разликата е в това, че анкетираните от ОУ „Димитър Благоев“ са по-категорични в това свое наблюдение, докато отговорите от ЧОУ „Димитър Екимов“ са разконцентрирани, т.е. процентните резултати са по-близки.

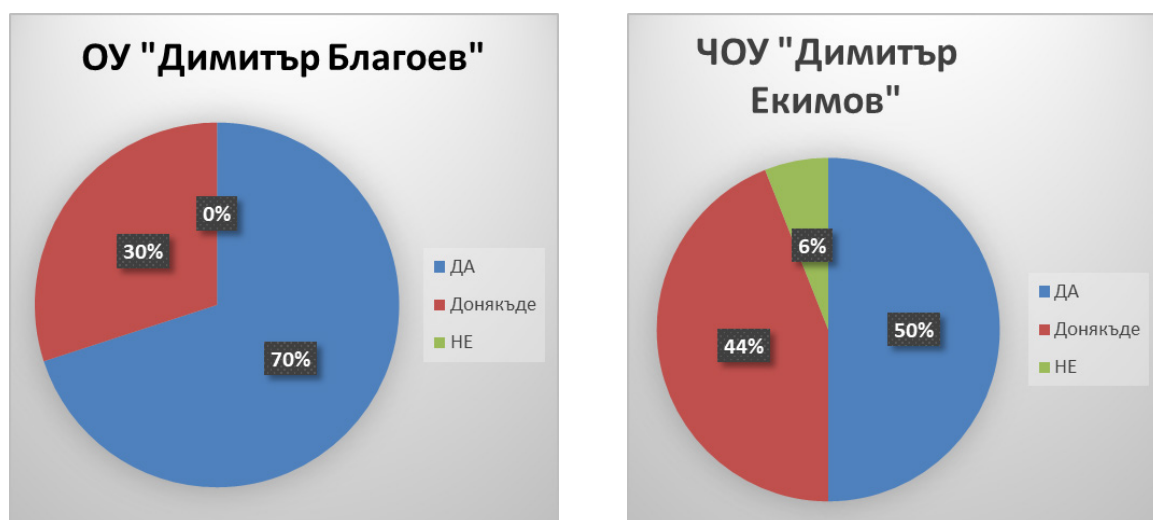
Фигура 17. Как технологиите влияят на надарените и талантливите деца, на тяхната креативност и изобретателност?

Много голям процент и в двете училища – 75% в с. Русаля, 55% в ОУ „Димитър Благоев“ – подкрепят включването на доброволци в образователния процес, които чрез предаване на своя професионален и социален опит стимулират учениците и развитието на личностните им умения за активно включване в социалния живот. Трябва обаче да се отчете обстоятелството, че анкетираните отговарят от различна позиция. В ЧОУ „Димитър Екимов“ доброволческият принцип и ангажираност към учебния процес на хора от различни професионални области е част от методите на работа и той е силно одобряван от анкетираните там. Но повече от половината от педагогическия персонал в ОУ „Димитър Благоев“ също изразява положителното си мнение, че в училищата е добре да бъдат привлечени и доброволци от различни обществени и професионални сфери.

Фигура 18. Подкрепяте ли включването в обучението на доброволци (специалисти в своята професионална област) с цел стимулиране на децата и развитието на личностните им умения?

Учителите са единодушни, че само донякъде училището подготвя учениците за предизвикателствата на живота (ОУ „Димитър Благоев“ – 70%, ЧОУ „Димитър Екимов“ – 50%).

Фигура 19. Според Вас, училището подготвя ли децата за предизвикателствата на живота?

ДИСКУСИЯ

Анкетата дава основание да се обобщава, че в училищата липсва системен педагогически дизайн, насочен към талантливите ученици с различен социален статус. Коментираният по-горе мнение на анкетираните, че учителите са по-ангажирани с изоставащите ученици, за които са изготвени повече обучителни и допълнителни ресурси за приобщаването им, е подтикващо към размисъл. То недвусмислено показва необходимостта от промяна.

Отговорите очертават няколко основни тенденции:

1. Най-достъпни за откриване и идентифициране са дарбите от сферата изкуствата. Симптоматично е, че анкетираните от училището в с. Русаля, които работят с деца в риск, изобщо не констатирали налични дарби в някои области (в природните науки и лингвистиката, например, вж. фиг. 5). Това вероятно се дължи на обстоятелството, че при тези ученици често липсват предпоставки, за да се извият евентуални надарености в споменатите сфери. Следователно при ученици от семейства с нисък социален статус се изисква специално усилие и изработени механизми за откриване на дарби, които може да останат прикрити, поради тяхната неразвитост или липса на определено ниво на знанията. Трябва да се отбележи и още едно обстоятелство: преобладаващата част от педагогическия персонал в с. Русаля е млад и с по-малък педагогически стаж. Вероятно това също дава своето отражение. От друга страна, нека припомним, че отношението мъже-жени при педагогическите специалисти е различно в двете училища, като в ОУ „Димитър Благоев“ жените педагози преобладават, а в ЧОУ „Димитър Екимов“ процентното разпределение е почти изравнено. Би могло да се допусне, че това е възможна причина за по-високия процент при забелязването на дарби от сферата на спорта, например, което е видимо в резултатите от фиг. 5 – отговорите на анкетираните от Русаля. При всички случаи е видима обаче необходимостта от разработването на специални подходи и критерии за диагностициране на надарени ученици от различни сфери на изкуствата, спорта и науките.

2. Анкетата констатира, че към момента най-активната учебна среда за развитие на надарените е или извънкласната дейност, или заниманията, подкрепени от доброволци – специалисти в дадена област. Всичко останало е въпрос на инициатива, която учителите проявяват в час, но тази педагогическа инициатива обхваща всички ученици и не е профилирана към тези със специална надареност в дадената сфера. Неслучайно повечето от анкетираните педагози споделят, че липсва време за специални занимания с талантливи ученици. Този проблем е реален, тъй като подобно време не е законово регламентирано в заестостта на преподавателя. Това потвърждава тезата, че е нужно с даровитите ученици да се работи в по-малки групи и да се засили индивидуалният подход в обучението и възпитанието. Интересна и осъществима е идеята да се регламентира време за индивидуално обучение, както сочи опитът на ЧОУ „Димитър Екимов“ чрез практикуваната там система на менторските часове. Проблемът е свързан и с практическото прилагане на „общата подкрепа за личностно развитие на децата и учениците“, която по Наредбата предвижда работа с „ученици със специални образователни потребности и ученици с изяви дарби“ (Наредба 2017 чл. 54). По отношение на вторите липсва подходяща образователна среда, достатъчно подготвени специалисти с помагачи функции и разработена система за индивидуално обучение и подкрепа.

3. Тук е моментът да се акцентира върху изказаното мнение, че е необходимо да бъдат изработени учебни ресурси и методики, които да оказват подкрепа при работа с даровити деца.

4. Развитието на таланта изисква и социализация на субекта. Това е един от силните аргументи за необходимостта в училищата да присъства социален педагог, който би могъл да дава силна подкрепа на надарените ученици. Все още училището се възприема като място, в което се получават точно определени знания съгласно държавно-образователните стандарти, но не и като социална институция, която учи учениците как да придобият и развият социалните си умения. „Професионалната квалификация „социален педагог“ е една от малкото в България, които предоставят възможности за трудова реализация не в една, а в широк кръг професии и длъжности“ (Здравкова 2015: 22). Потребността от социален педагог и утвърждаване на професията в училищна среда е сред актуалните приоритети, поради необходимостта последователно и фокусира-

но да се работи върху развитието на социалните компетенции на учениците и да се създава още по-благоприятна среда за развитие на тяхната надареност и талант.

5. Педагозите изпитват нужда от специализирана професионална подготовка и по-висока квалификация за работа с талантливи ученици. Затова като най-реална и перспективна е идеята да се търсят възможности за включване на външни специалисти в пряката училищна дейност. Отново опитът на ЧОУ „Димитър Екимов“ с активното привличане доброволци е показателен и приложим.

6. Дискусионен е въпросът за създаването на специални класове за ученици с по-високи постижения по даден предмет или умение (не става въпрос за паралелки с разширено изучаване на даден предмет или научна област). Анкетираният изказват следните аргументи по въпроса: по-бързото справяне от останалите ученици със задачите и упражненията в час е сред мотивите да бъдат създавани подобни паралелки; това би предоставило възможност с изявените ученици задължително да се работи над средното ниво; по този начин ще се поставят задачи, които ще отговарят на потребностите на даровитите ученици; ще има благоприятното влияние на сътрудничеството между учениците. Според друга част от педагозите при работата с малки групи няма нужда от специални класове, защото съществува по-голяма възможност да се обърне индивидуално внимание на всяко дете, но при по-големи групи (над 10 ученици) би било много полезно. Отправени са препоръки за „мобилни класове“, за да могат учениците с дарби и таланти да развият по-добре качествата си.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Темата за откриването, подкрепата, развитието и социализацията на талантливи ученици поставя чрез проведената анкета важни въпроси, които предизвикват размисъл и откриват перспектива за разработване на концепции, специален образователен дизайн и социално-педагогическа помощ и подкрепа в българските училища. Идентифицирането на талантните изисква педагогически компетентности и съответни научни методи, за да бъдат разпознавани дарованията от различни области на изкуствата и науките. Успешното им развитие е възможно при наличието на подходяща образователна среда, гарантирана от системно прилаган обучителен дизайн. Разработката поставя и въпроса за значението на училището като един от основните фактори за социалната реализация на надарените ученици. Продуктивното решение на всички проблеми и идеи е отворено към бъдещето и очаква единно отношение и съвместни действия на обществото, институциите и педагогическите екипи в училище.

ЛИТЕРАТУРА

Алипиева, Д. (2013). Надарените деца – стимул или проблем за българското образование?. *Педагогически новости*, 1, Брой 2013 « Педагогически новости (uni-ruse.bg). // Alipieva, D. (2013) Nadarenite detsa - stimul ili problem za bulgarskoto obrazovanie?. *Pedagogicheski novosti*, 1.

Бижков, Г. (2003). *Педагого-психологическа диагностика. II част МЕТОДИ*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. // Bijkov, G. (2003). *Pedagogo-psihologicheska diagnostika*, II chast METODI, Sofia: Universitetsko izdatelstvo. “Sv. Kliment Ohridski”.

Закон за училищното и предучилищното образование. (2020). [zkn_PedUchObrazovanie-izm092020\(1\).pdf](#) // Закон за uchilishtnoto I preduchilishtnoto obrazovanie (2020).

Здравкова, Б. (2015) *Професионална компетентност на социалния педагог-нормативи, теория и практика*. Велико Търново: Университетско издателство „Св.св. Кирил и Методий“. // Profesionalna kompetentnost na socialnia pedagog – normativi, teoria I praktika, Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril I Metodii”.

Здравкова, Б. (2015). За необходимостта от длъжност „социален педагог“ в училище. *Сборник доклади от Международна научна конференция „Педагогическото образование – традиции и съвременност“*. В. Търново: Ай анд Би. // Zdravkova, B. (2015). Za neobhodimostta ot dlazhnost „sotsialen pedagog“ v uchilishte. *Sbornik dokladi ot Mezhdunarodna nauchna konferentsia „Pedagogicheskoto obrazovanie – traditsii i savremennost“*. V. Tarnovo: Ay and Bi.

Кузманова-Каргалова, Р. (2006). *Бедността и децата социално-педагогически анализ*. Велико Търново: Фабер. // **Kuzmanova-Kartalova, R. (2006).** *Bednostta i detsata sotsialno-pedagogicheski analiz*. Veliko Tarnovo: Faber.

Лукашевич, В. В., Е. Н. Пронина (1999). *Психология личности: учебное пособие по курсу „Психология и педагогика“*. Москва: МГУП. // **Lukashevich, V. V., E. N. Pronina (1999).** *Psihologiya lichnosti: uchebnoe posobie po kursu „Psihologiya i pedagogika“*. Moskva: MGUP, <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook667/01/part-007.htm?fbclid=IwAR0xKyRRbaDglNF1Bbfh5H8CigQ9K0aqmawVRtz63Cj6Td8roERuYnumJko>

Михова, М. (2003). Опит за терминологично прецизиране. Връзката образователни технологии – обучаващи технологии – дизайн на обучението. *Педагогически алманах*, XI, 1, 7 – 23, // **Mihova, M. (2003).** Опит за terminologichno pretsizirane. Vruzkata obrazovatelni tehnologii – dizain na obuchenieto. *Pedagogicheski almanah*, XI, 1, 7 – 23.

Наредба за приобщаващото образование. (2017), [Наредби \(mon.bg\)](http://www.mon.bg)//**Naredba** za priobshavashto obrazovanie. (2017).

Наредбата за условията и реда за осъществяване на закрила на деца с изявени дарби. (2020). [NAREDBA_darbi_2020.pdf \(government.bg\)](http://www.naredba.gov.bg) // **Naredbata** za usloviyata i reda za osyshtestvyavane na zakrila na deca s izyaveni darbi. (2020).

Основно училище „Димитър Благоев“, Велико Търново, <http://ou-blagoev.com/nov/> (последно посещение 31.01.2021). // **Osnovno uchilishte „Dimityr Blagoev“**, Veliko Tarnovo.

Тодорова, Д. (2011). *Изследователска програма за подготовка на бъдещите учители за идентификация и развитие на надарени деца*. [Todorina_Programa_uchiteli_2011.pdf \(swu.bg\)](http://www.swu.bg) // **Todorova, D. (2011).** *Izledovatelaska programa za podgotovka na budeshnite uchiteli za identifikatsiya i razvitie na nadareni detsa*.

Тужаров, Хр. (2009). *Електронно обучение и тенденциите във висшето образование*. <http://tuj.asenevtsi.com/EL09/EL27.htm> (последно посещение 26.02.2021). // **Tujarov, Hr. (2009).** *Elektronno obuchenie i tendentsiite vav vissheto obrazovanie*.

Что такое педагогический дизайн? (2020). <https://www.ispring.ru/elearning-insights/chto-takoe-pedagogicheskij-dizajn> (последно посещение 31.01.2021). // **СНто takoe pedagogicheskij dizajn? (2020).**

Петров, Д. П., Р. П. Петров (2016). *Училищна дидактика*. София: Авангард Прима. // **Petrov, D. P., R. P. Petrov (2016).** *Uchilishtna didaktika*. Sofia: Avangard Prima.

Частно основно училище „Димитър Екимов“, село Русаля община Велико Търново, www.rusalya.org (последно посещение 04.02.2021). // **Chastno osnovno uchilishte „Dimityr Ekimov“**, selo Pusalya, obshtina Veliko Tarnovo.

Esser, G., M. H. Schmidt, B. Blanz et al. (1992). Provalenz und Verlauf psychischer Storungen im Kindes und Jugendalter; Ergebnisse einer prospektiven epidemiologischen Langsschnittstudie von 8-18 Jahren. – *Z. Kinder Jugendpsychiatr.*, 20, № 4